

סיכום

וזאת אפילו לדעה שכניסת כל הבהמה בשעת השחיטה אינה מעכבת; ויש אומרים שגם אם שהה לא גזרו חכמים (חמדת דניאל, ובאחרונים אחרים טעמי היתר נוספים). דעת הרמב"ם שלאחר החיתוך יש להחזיר את הרגל פנימה (כדי שכל הבהמה תהיה בפנים בשעת הקבלה, או כדי שבשעת הזריקה אבר זה יהיה בפנים ולא יפסל ביוצא), ויש חולקים (ראב"ד, להבנת החזו"א).

אם יצאה הרגל ונחתך בשרה עוד לפני השחיטה, יש שפסלו את השחיטה, מפני שזהו מום עובר (הפוסל בשחיטה ולא בקבלה. רבנו פרץ), או מפני שחלק מהבהמה בחוץ בשעת השחיטה (רמב"ם, וכשיטתו הנ"ל שהדבר מעכב); ויש שהכשירו (שטמ"ק בשם 'גליון'; אפשרי בדעת רש"י ותוס'). דעת הראב"ד שהאבר היוצא נטמא מדרבנן ואף מטמא את בשר הקרבן שבפנים, ובכל זאת מותר לזרוק את הדם. רבים השיבו על דבריו, שלהלכה אין חשש טומאה באבר היוצא.

סיכום הדברים למעשה: הכל מודים שלכתחילה יש להכניס את כל הבהמה פנימה. כמו כן, הכל מודים שאם הוציאה רגלה ניתן להכשיר את הקרבן בתנאים הבאים: הרגל יצאה בין השחיטה לקבלה, וחתכה מיד עד העצם, והכניס את הרגל פנימה וקיבל את הדם (ודעת הראב"ד שגם באופן זה הקרבן אמנם כשר אבל בשרו נטמא ונפסל). ואם לא חתך את הרגל, והיתה בחוץ בשעת הקבלה – הקרבן נפסל ואסור לזרוק את הדם. שאר פרטי הדין (מה הדין אם עבר וזרק; חתך את הרגל ולא הכניסה פנימה; היתה הרגל בחוץ כבר בשעת השחיטה) שנויים במחלוקת.

אף הכהן צריך לעמוד כשכל גופו בעזרה, ולדעת הרמב"ם הרי זה מעכב. בגמ' נאמר שגם "ציציתו" צריכה להיות בפנים, והפירוש המקובל הוא שזהו שער, אך יש שפירשו זאת על כנף בגדו.

לכתחילה חובה שהקרבן כולו יעמוד בתוך העזרה בשעת השחיטה, על פי הכתוב "והביאום לה". דעת רש"י ותוס' שאין זה מעכב, ודעת הרמב"ם שהדבר מעכב. יש אומרים שדין זה נאמר גם בשעת הקבלה (עולת שלמה בדעת רש"י ותוס'; קרן אורה בדעת הרמב"ם).

כשאבר מסוים מהבהמה נמצא מחוץ לעזרה קיימת בעיה נוספת, שלאחר השחיטה אותו אבר נפסל ביוצא, והדם שבו אף פוסל את שאר הדם מפני שהוא מתערב בו. הגמ' אומרת שהבעיה נובעת מן השמנונית שבדם, הנחשבת כבשר קדשים שנפסל ביוצא, ואם כן בקדשים קלים אין בעיה מבחינה זו, שכן בשרם אינו נפסל ביציאה מהעזרה. לגבי הדם עצמו המצוי באבר שיצא, יש שהבינו שלפי מסקנת הסוגיה אין זה בגדר דם כלל ואינו נפסל ביוצא (רש"י, בנוסחו שלפנינו; רבנו חננאל; רמב"ם); ויש שהבינו שהגמ' מסופקת בדבר (תוס'). ולדבריהם הבעיה קיימת גם בקדשים קלים.

כתבו ראשונים שפסול זה הוא מדרבנן בלבד (רבנו שמחה, וכן משמע בתוס'), ואם עבר וזרק – הקרבן כשר (תוס' במעילה); ויש שכתבו בדעת הרמב"ם שהפסול מדאורייתא, ואם עבר וזרק – הקרבן פסול (זבח תודה, ותמה על כך; ויש שהסבירו שדם פסול אינו בטל ברוב, והוא יוצר דיחוי גם על הדם הכשר).

על מנת למנוע את התערבות הדם היוצא בדם שעודנו בפנים, מציעה הגמ' לחתוך את האבר שבחוץ לפני קבלת הדם, באופן שאינו נחשב מום (חיתוך הבשר ללא העצם). יש מהאחרונים שאמרו שהיתר זה מועיל רק אם הרגל יצאה החוצה סמוך לקבלה ומיד חתכה, ואם שהה עד שחתך – לא הועיל חיתוכו להתיר את הקרבן (רש"ש ושפת אמת,

מערכה סה. כהן או קרבן שנתלה באויר העזרה ואינו נוגע ברצפתה (כו,א)

באויר – פסולה, שנאמר: "ושחט אותו על ירך המזבח צפונה" (ויקרא א,יא), כלומר: בסמיכות למזבח, על הקרקע. פסוק זה נאמר לגבי הקרבן הנשחט, ולא לגבי האדם השוחט, ולפיכך אם היה השוחט תלוי באויר – שחיטתו כשרה. כמו כן, דין זה נאמר על השחיטה דווקא, ולא על הקבלה, ולכן ניתן לקבל דם מבהמה תלויה¹.

עוד סובר אבוב דשמואל, שאם היה הכהן תלוי באויר בשעה שקיבל את דם הבהמה – קבלתו פסולה, שכן "אין דרך שירות בכך"²; אולם בשחיטה הדבר מותר, מפני שאיננה עבודה, ואין צורך לעשותה דווקא ב"דרך שירות".

הסוגיה עוסקת בכהן שעשה את אחת העבודות כאשר רגליו או רגלי הבהמה אינן נוגעות ברצפת העזרה אלא הוא "נתלה" או "תלה" את הבהמה. במקרים אלו עולות שתי שאלות: האם צורה זו של עבודה נחשבת כ"דרך שירות", ובאיזו עבודה נדרש שתיעשה דווקא ב"דרך שירות"? האם במצב זה הכהן או הקרבן נחשב כמצוי במקום המקודש שבו עליו להיות בשעת העבודה?

מחלוקת האמוראים

דעת אבוב דשמואל, ששחיטת בהמה כאשר היא תלויה

1. הגמ' כאן שהדרישה ל"צפון" בשחיטה חמורה מן הדרישה ל"צפון" בקבלה, עיין שם.
2. השפת אמת הקשה: מדוע הגמרא נדרשת לטעם זה, ולא פוסלת מחמת הדין

1. אמנם גם הקבלה טעונה צפון, אבל "על ירך" הוא דין נפרד, ואינו מגדיר את הצפון, והוא נאמר בשחיטה בלבד. זוהי ההבנה הפשוטה לכאורה, אך בשטמ"ק במעילה (ב,א אות לב) משתמע אחרת, ש"על ירך" מגדיר את צפון המזבח, ולמד מן

קלים אין כל מחלוקת בין האמוראים, ואבוה דשמואל התייחס בדבריו לקדשי קדשים בלבד.

פסק ההלכה

בפשטות יש לפסוק כרבא, שהלכה כמותו נגד אביי, ובפרט שאבוה דשמואל סובר כמותו, ובוודאי לגבי קדשים קלים, בהם לא נחלקו כלל.

אולם הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין א, טז-יז) פוסק: "תלה הבהמה ושחטה באויר העזרה – פסולה, שנאמר: 'על ירך המזבח' – עד שישחוט בארץ. היתה הבהמה בארץ ונתלה ושחט והוא תלוי באויר, בקדשי קדשים – פסול, ובקדשים קלים – כשר". הרמב"ם פוסל בתלה ושחט אפילו בקדשים קלים (שהרי ברישא לא חילק כמו בסיפא), ובנתלה ושחט בקדשי קדשים, ולא מצינו בסוגיה מי שסובר כן.

בגלל קושי זה סובר הכסף משנה (ובעקבותיו בהר המוריה וערוך השולחן סי' קכג, כו) שיש להגיה את לשון הרמב"ם: "היתה הבהמה בארץ ונתלה ושחט והוא תלוי באויר – כשרה. תלה את הבהמה ושחטה באויר העזרה, בקדשי קדשים פסול, בקדשים קלים כשר". המהר"י קורקוס העלה גם הוא אפשרות זו, אך כתב: "וקשה אצלי להגיה כל כך בדברי רבנו באופן יסכים לגמרא"⁴.

בעל מרכבת המשנה כתב שאפשר שהיתה לרמב"ם גרסה אחרת בדברי רבא: "בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים – כשרות, בר מן נתלה⁵ ושחט בקדשי קדשים". הצעה זו אינה מסבירה את דעת הרמב"ם בתלה ושחט, ולכאורה לפי דרכו צריך לומר שגירסת הרמב"ם בדברי רבא היתה: "בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים – כשרות, בר מן נתלה ושחט בקדשי קדשים, תלה ושחט, נתלה וקיבל – בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים"⁶.

אולם פסקי הרמב"ם תמוהים לא רק מצד התאמתם לסוגיה, אלא גם מצד עצמם: הפסוק "על ירך המזבח צפונה" נאמר על קדשי קדשים, ולכן בתלה ושחט מתבקש החילוק

אביי חולק על אבוה דשמואל, וסובר שאין לקבל דם מבהמה תלויה. טעם הדבר, שאמנם בקבלה לא נאמר "על ירך", אבל עליה להיות בצפון, ו"אויר צפון – לאו כצפון דמי" (רש"י, על פי תגובת רבא). לגבי קדשים קלים אומר אביי, שבהם הכל כשר, כי לא נאמר בהם "על ירך" ואינם צריכים צפון, פרט ל"נתלה וקיבל", הפסול גם בהם, מפני שאינו דרך שירות.

על כך מגיב רבא, שכשם שאויר העזרה נחשב כעזרה, שהרי מודה אביי שתלה וקיבל כשר בקדשים קלים, כך גם אויר הצפון כצפון, ולכן תלה וקיבל כשר אף בקדשי קדשים, כדעת אבוה דשמואל³. כך מסכם רבא את ההלכות הללו:

נתלה ושחט. שחיטה איננה עבודה, ולכן ניתן לעשותה גם כאשר השוחט איננו עומד על הקרקע אלא נתלה, למרות שאין זו "דרך שירות". לדעת הרמב"ם, בשחיטת קדשי קדשים אסור לעשות כן.

נתלה וקיבל. הקבלה היא עבודה, וצריכה להעשות ב"דרך שירות". לכן מי שנתלה ותוך כדי כך קיבל את הדם – קבלתו פסולה.

"בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים – כשרות, בר מן תלה ושחט בקדשי קדשים, נתלה וקיבל בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים". רש"י (ד"ה אלא אמר רבא) מבאר שבקדשים

שעבודה טעונה עמידה, ואין זו דרך עמידה? ותירץ בעל יכהן פאר, שאפשר שרק ישיבה ממש פוסלת, ולא עמידה משונה, כדרך שמצינו שיש מקום להכשיר עמידה על ידי סמיכה (עיי' מערכה נד). בדומה לכך כתב האבני נזר (יורה דעה סי' רס"ג), שהעומד באויר, ואין דבר מפסיק בינו לבין הרצפה – נחשב עומד. הגר"ז מבאר בדרך שונה: לדעתו, 'אין דרך שירות בכך' אינו פסול העומד בפני עצמו, אלא זהו מושג שבא לומר שיש כאן פסול אחר. הפסול כאן הוא שהכהן אינו עומד על הרצפה, וכיון שתלייה אינה דרך שירות – מתברר שאין כאן עמידה (ועיי' בדבריו, שהסביר סוגיות נוספות על פי עיקרון זה).

שאלה נוספת שנדונה באחרונים היא: מדוע התלייה באויר אינה פסולה מדין חציצה בין רגלו לקרקע, כשם שמצינו לגבי בגדי כהונה, שהגמ' (יט"א) מסופקת האם אויר שבין גוף הכהן לבגדו חוצץ? יש אומרים שבנתלה האויר אינו חוצץ משום שאויר העזרה נתקדש (דם זבחים לעיל כד, א; חז"א קדשים קמא סי' ל, ב). ויש אומרים שאויר אינו חוצץ כלל, כי אין בו ממש, פרט לבגדי כהונה, בהם נתחדש שלבישתם תהיה "על בשרו" ממש (אגרות משה יו"ד ח"ב סי' פו).

לעניין אופן התלייה הפוסל חידש בעל זבחי צדק, שיש חילוק בין תליית בהמה בשחיטה לתליית הכהן בקבלה: לעניין שחיטה "על ירך" גובה פחות מג' טפחים מן הקרקע נחשב כקרקע, כמו שמצינו לעניין שבת (ראה שבת ה, א; ז, א). לעומת זאת לעניין תליית הכהן אין להכשיר באופן זה, כי גם תלייה מועטת איננה "דרך שירות".

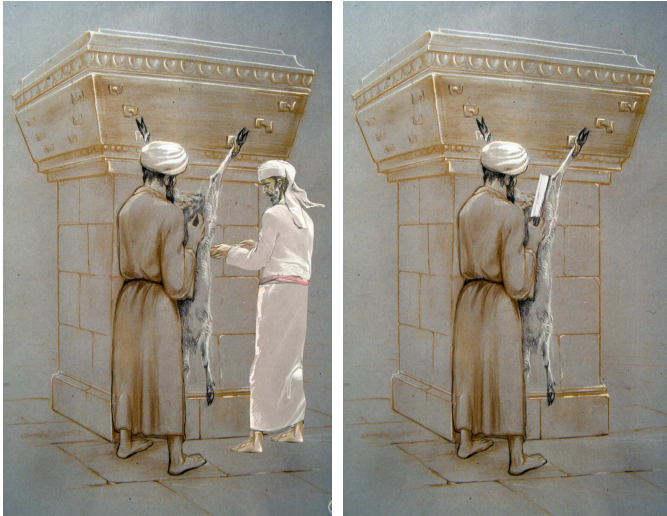
3. לכאורה דברי רבא מתבקשים, ודעת אביי צריכה ביאור, מדוע הבדיל בין אויר הצפון לאויר העזרה? בספר איילת השחר (להגרא"ל שטיינמן שליט"א) ביאר בשני אופנים: א. לדעתו כדי להחיל על האויר את דין הקרקע שתחתיו צריך שיהיו מחיצות סביב, והיות ששטח צפון העזרה אינו מוקף במחיצות – אין אויר צפון כצפון, אבל אויר העזרה קדוש כמו העזרה, משום שלעזרה יש מחיצות. ב. ניתן להגדיר אויר בשונה מאויר הנמצא בסמוך לו, רק אם יש חילוק בקדושה בין שני המקומות. ומכיוון שכל אויר העזרה קדוש באותה מידה, ואין הצפון קדוש יותר משאר העזרה (אלא שיש גזירת הכתוב להקריב קדשי קדשים בצפון) – ממילא אין חילוק בין אוירו לבין אויר שאר העזרה.

4. וראה בילקוט שינויי נוסחאות שבמהדו' פרנקל, שבכל המקורות שבידינו נוסח הרמב"ם הוא כפי שהוא לפנינו.

5. לפנינו כתוב "בר מן תלה", וראה רמב"ם מהדו' פרנקל ב'מקורות וציונים', שם מובא שבאחד מכתה"י של הגמרא יש גרסה כדברי המרכה"מ, אך ללא המילה "בר".

6. הר"י קורקוס כבר הציע שהרמב"ם גרס אחרת בגמ', ודחה אפשרות זו בנימוק ש"קשה להגיה כל כך בספרים". לפי שיטת הרמב"ם רוב האפשרויות הנדונות בסוגיה (חמש מתוך שמונה) פסולות, ואפשר אם כן שגרס להיפך: "בין... פסולות, בר מנתלה ושחט בקדשים קלים, תלה וקיבל בין בקדשי קדשים ובין בקדשים קלים".

שהרמב"ם סובר שגם מקרה זה כלול ב"תלה וקיבל", והיתה הוה-אמינא שבשעת הקבלה צריך לאחוז את המזרק על הרצפה דווקא (עיי' לחם משנה וערוך השולחן סי' קכג, כז)¹³.

תלה ושחט. הבהמה תלויה על אונקל בבית המטבחים לקראת שחיטתה. בקדשי קדשים הדבר אסור, מפני שנאמר בהם שהשחיטה תהיה "על ירך המזבח", כלומר, על הקרקע שבצידו. לדעת הרמב"ם הדבר אסור אפילו בקדשים קלים.

תלה וקיבל (הכהן בימין התמונה השמאלית מקבל את הדם מן הבהמה התלויה). הקבלה באופן זה כשרה בכל סוגי הקדשים, מפני שרק בשחיטה נאמר שתהיה "על ירך", ולא בקבלה.

סיכום

מסוגיית הגמרא עולה, שכאשר הכהן תלוי ואינו עומד על הרצפה – שחיטתו כשרה וקבלתו פסולה, כי הקבלה היא עבודה וצריכה להעשות ב"דרך שירות", וזאת ללא הבדל בין סוגי הקדשים. כאשר הבהמה תלויה – בקדשי קדשים שחיטתה פסולה, כי עליהם להישחט "על ירך המזבח", ובקדשים קלים השחיטה כשרה, ואילו הקבלה כשרה בכל סוגי הקדשים.

הרמב"ם פוסל שחיטת בהמה תלויה אפילו בקדשים קלים, וכן פוסל כהן תלוי לשחיטת קדשי קדשים. הכסף משנה ואחרונים נוספים מגיחים ברמב"ם כדי להשוות את דבריו לעולה מסוגיית הגמרא; ויש מי שכתב שפסק הרמב"ם מבוסס על גרסה אחרת בגמרא (מרכבת המשנה).

הערה 3.

11. על פי זה "ירך" אינו "אחורי", אלא "צד" או "בסיס", וראה להלן מערכה קלא הערה 4.

12. במשנה שם: "קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח, ר' יוסי אומר: כאילו נשחטו בצפון". ובגמ': "אומר היה ר' יוסי: כוליה מזבח בצפון קאי. ומאי 'כאילו'? מהו דתימא בעינן 'על ירך' וליכא, קמשמע לן". והרי ר' יוסי אומר "כאילו נשחטו בצפון", ומשמע שדין "על ירך" נאמר לגבי הצפון דווקא.

13. וראה בגמ' להלן פתא, על אור המזבח, "אי דנקט להו בראש המזבח - הכי נמי". הר"י קורקוס בהלכה זו מציין לסוגיה לעיל כהב, "אור מזרק כמזרק דמי", ונראה שפירש את דברי הרמב"ם באופן אחר, שהדבר פשוט שאויר בין המזרק לקרקע אינו מעכב, ובא הרמב"ם לחדש שאף על פי שיש אויר מפסיק בין המזרק לבין הקרבן - הקבלה כשרה. אך ראה לעיל מערכה סא, שנראה שלדעת הרמב"ם "אור מזרק כמזרק" עוסק בחלל הכלי.

של רבא בין קדשי קדשים לקדשים קלים, ולא מובן כיצד הרמב"ם לומד מפסוק זה גם על קדשים קלים. לעומת זאת בנתלה ושחט, שכשר משום שבשחיטה לא בעינן "דרך שירות", צריך ביאור מה היסוד לחלק בין סוגי הקדשים?⁷

נראה שיש לבאר כך: לדעת הרמב"ם פסול נתלה ושחט נובע מכך שאין דרך שירות בכך, ולדעתו יש הבדל בין 'שירות' ל'עבודה':⁸ שחיטת הקרבן איננה מוגדרת כ'עבודה', אך בכל זאת היא נחשבת שירות, משום שהיא מהווה הכנה לעבודה, ולכן שחיטה הנעשית שלא בדרך שירות – פסולה?⁹ בעניין זה הרמב"ם מבדיל בין שחיטת קדשי קדשים לבין שחיטת קדשים קלים: יסוד זה, ששחיטה אינה עבודה, נובע מכך שהשחיטה היא פעולה הנעשית גם בחולין, כדי להתיר את הבהמה מדין אבר מן החי, ואיננה פעולה ייחודית לקדשים (כדברי ר"י מאורליינש בתוס' לעיל יד, ב, ד"ה הג"ה). אולם לדעת הרמב"ם שחיטת קדשי קדשים חמורה יותר, שכן עיקרם למזבח, ואכילת הכהנים היא אכילה "משולחן גבוה", וממילא גם שחיטתם היא חלק מתהליך ההקדשה. לעומת זאת קדשים קלים מיועדים בעיקרם לאכילת הבעלים, ולכן רק עבודות הדם וההקטרה נחשבות 'שירות', ולא השחיטה¹⁰. נמצא שבקדשי קדשים צריכה השחיטה להיות בדרך שירות, אף על פי שהיא אינה עבודה, ואילו בקדשים קלים לא, וזהו מקור ההבדל בין נתלה ושחט בין קדשי קדשים לקדשים קלים.

באשר לתלה ושחט, נראה שלדעת הרמב"ם התנאי "על ירך" נאמר גם בקדשים קלים. הפסוק "על ירך המזבח צפונה" מתפרש כך: שחיטת העולה (כדוגמא לקדשי קדשים בכלל) תהיה בירך הצפוני, מה שאין כן שאר הקדשים, שיהיו אמנם בירכתי המזבח כדוגמת העולה, אך גם בצדיו האחרים ולא רק בצפוני¹¹. אולם בגמ' להלן נחא, משמע לא כן, ש"על ירך" נאמר בקדשי קדשים בלבד¹².

לגבי קבלה הרמב"ם פוסק (שם הל' יט-כ): "נתלה וקיבל הדם מצוואר בהמה המונחת בקרקע – פסול, שאין דרך שירות בכך. היה עומד בעזרה ותלה המזרק בידו וקיבל הדם באויר, או שהגביה הבהמה וקיבל הדם באויר – כשר, שאויר המקום כמקום". דינים אלה נאמרו בכל סוגי הקדשים, ובהתאם לסוגיה, אלא שהרמב"ם מוסיף מקרה נוסף שלא נזכר בסוגיה, שהמקבל מחזיק את המזרק באויר. נראה

הסבר אחר, בלא הגהה: הרמב"ם סובר שדברי אבוה דשמואל "שחיטה על ירך ולא שוחט על ירך" נאמרו על קדשים קלים, ופסק כמותו. אף זה קשה מאד: מניין לפרש כך, ובניגוד דיני נתלה ותלה בקבלה, אותם פוסק הרמב"ם גם לגבי קדשי קדשים? ומדוע לא פסק כרבא, שהוא בתרא?

7. אין לומר שפסול נתלה ושחט נובע מדין צפון, הנהוג רק בקדשי קדשים, שהרי השוחט אינו צריך כלל להיות בצפון (רמב"ם לעיל הל' ח)!

8. זאת בניגוד לתוס' (לעיל יד, ב, ד"ה הג"ה שחיטה), שלמדו מהסוגיה כאן על פי גרסתנו שרק ב"עבודה" בעינן "דרך שירות".

9. כיוצא בזה מצאנו בקידוש ידים ורגלים, שצריך להיעשות בעמידה, שכן נאמר בו "לשרת" (שמות ל, ב), "ושירות - מעומד הוא" (לעיל יט, ב), אף על פי שבפשוט הקידוש אינו "עבודה" (עיי' מערכה לו).

10. לעניין ההבדל בין קדשי קדשים לקדשים קלים עיי' מערכה קיא ומערכה קלט